

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2015/4.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[T] HET BELGENMONUMENT IN AMERSFOORT

Het had een hoogtepunt in de relatie tussen Nederland en België kunnen worden. Een gemeenschappelijk referentiepunt. Een symbool voor wederzijds begrip en een deels gedeeld verleden. Het Belgenmonument op de Amersfoortse berg. Maar dat werd het niet. In de jaren na de voltooiing van het monument in 1918 werd het door de politiek genegeerd. Spanningen tussen beide landen maakten een bezoek van politieke vertegenwoordigers onmogelijk. Pas in 1938 volgde de officiële inwijding.

Voor Nederlandse begrippen staat het monument op een hoog punt. Op ruim veertig meter hoogte, op de top van de Amersfoortse berg. Je moet alleen wel weten waar het staat. Door de begroeiing wordt het aan het zicht onttrokken. Het grootste monument in Nederland dat herinnert aan de Eerste Wereldoorlog, en toch onzichtbaar. Zoals de oorlog in Nederland in het collectieve geheugen is weggezonden. De oorlog werd op de slagvelden in Vlaanderen en Noord-Frankrijk uitgevochten, niet boven de Moerdijk.

Door de herdenking van de Grote Oorlog is het beeld van het ingeslapen Nederland uit die periode bijgesteld. Er is veel nieuwe literatuur verschenen en Huis Doorn is als officiële Plaats van Herinnering van de Eerste Wereldoorlog in Nederland aangewezen. Ironisch genoeg is dat het voormalige woonhuis van de enige vluchteling die Nederland liever niet over de vloer had gehad: de Duitse keizer Wilhelm II. Zijn komst leidde destijds tot felle

Een ansichtkaart van het Belgisch Monument in Amersfoort (1917), Foto Archief Eemland.

protesten uit België. Zie je wel, de Hollanders zijn Duitsgezind. Dat was een van de elementen in de anti-Nederlandse stemming die in 1918 in bepaalde politieke kringen in België ontstond.

De werkelijkheid was genuanceerder. Nederland schipperde als neutraal land tussen de grootmachten Duitsland en Engeland. Een keuze voor een van de kemphanen ging Nederland angstvallig uit de weg. Ondertussen bracht de komst van duizenden vluchtelingen de oorlog dichtbij. “Nederland had misschien de oorlog wel willen negeren, maar de oorlog negeerde Nederland niet”, zoals Paul Moeyes vaststelde in *Buiten Schot*, zijn studie over Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog. Met als opvallendste feit de komst van talloze Belgische vluchtelingen. Amersfoort werd in een klap Belgenhoofdstad van Nederland, mede door de opvang van Belgische militairen. In 1917 bouwden deze militairen eigenhandig een gedenkteken op uit duizenden bakstenen, ter herinnering aan hun verblijf in Nederland. Het gedenkteken moest tevens hun dankbaarheid uitdrukken voor de hulp van het Nederlandse volk.

Het gebaar van erkentelijkheid bleef in het luchtledige hangen. Het geschenk kon de politieke spanningen tussen de buurlanden na 1918 niet verhullen. De basis daarvoor was gelegd bij de Belgische onafhankelijkheid. Volgens het vredesverdrag van 1839, waarbij de splitsing van het Verenigd Koninkrijk in beide landen was vastgelegd, kwam Noord-Limburg definitief bij Nederland en werd de vrije vaart over de Schelde gegarandeerd. Beide afspraken werden in 1918 door België ter discussie gesteld.

Politiek voeren de landen, als kleine naties tussen de grootmachten, al ruim voor de Grote Oorlog een eigen koers. België voelde de dreiging van een Frans-Duitse oorlog en voelde zich verbonden met Frankrijk. Nederland hield zich internationaal gezien op de achtergrond, maar was afhankelijk van Britse steun op zee voor zijn koloniale bezittingen. Economisch werden de Nederlandse banden met Duitsland steeds sterker. België zocht wel toenadering tot Nederland in de vorm van militaire samenwerking maar Nederland hield de boot gedeceerd af. Het land had goede

hoop buiten een militair conflict tussen de grootmachten te kunnen blijven.

Cultureel hadden de buurlanden genoeg aanknopingspunten. De tegenstelling tussen het katholieke zuiden en het overwegend protestantse noorden stond intensieve contacten niet in de weg. Het bureau van de katholieke architect Pierre Cuypers bouwde bijvoorbeeld kerken in Nederland én België. Socialisten als Pieter Jelles Troelstra en Camille Huysmans werkten samen in de Socialistische Internationale. Het in 1910 opgerichte Algemeen Nederlandsch Studenten Verbond wilde de banden tussen Nederlandstaligen aanhalen.

Politieke toenadering leverde dat echter niet op. Nederland hield angstvallig vast aan de eigen neutraliteit. Van militaire samenwerking kwam dan ook niets terecht.

De inval van de Duitse legers in België betekende de definitieve scheiding in de oorlogservaring van beide landen. België wachtte oorlog en vernietiging, Nederland trok zich terug achter zijn grenzen en voerde een strikte neutraliteitspolitiek. Blokkade en distributie deden zich ook in Nederland voelen, maar het brute geweld van de Duitse legers ging aan het land voorbij. Dat geweld was ook gericht op de burgerbevolking. In Visé en Dinant werden burgers door Duitse militairen afgeslacht.

Symbol van het 'Teutoonse geweld' werd de oude universiteitsstad Leuven. Weken na de inname werd de stad door de Duitsers grotendeels in de as gelegd, inclusief de eeuwenoude universiteitsbibliotheek. Een schanddaad die in de Nederlandse pers scherp veroordeeld werd. Het droeg ongetwijfeld bij aan de bereidheid van Nederlanders om hun zuiderburen hulp te bieden.

Ruim een miljoen Belgen staken in die eerste oorlogsmaanden de grens over. Een verbijsterend aantal, afgezet tegen de ruim 6 miljoen inwoners van Nederland, zeker als je bedenkt hoeveel weerstand de komst van duizenden Syrische vluchtelingen in Europa tegenwoordig oproept. Na de val van Antwerpen was de toestroom van vluchtelingen niet meer te stuiten. Koningin Wilhelmina riep de bevolking op om de Belgen met open armen te ontvangen. Overal in het land richtten particulieren hulpcomités op.

Naast de burgervluchtelingen trokken 33.000 militairen de grens over, bijna het complete

garnizoen van Antwerpen. Aan de grens werden ze ontwapend en doorgestuurd naar Amersfoort, waar ze tijdelijk werden ondergebracht in een kazerne. Voor de duur van de oorlog werden zij "geïnterneerd", zoals dat heette. In november werden de meesten van hen overgeplaatst naar barakkenkampen bij Harderwijk en Zeist. Gefrustreerd door de verveling en de als streng ervaren maatregelen van de Nederlanders, vooral de beperkte bezoeksregeling, liepen een aantal geïnterneerden in Kamp Zeist begin december te hoop tegen de bewakers. Een patrouille vuurde twee salvo's af, met als resultaat 8 doden en 18 gewonden.

Zowel in Nederland als in België was de verontwaardiging over dit schietincident groot. Al beweerde minister van Defensie Bosboom dat de militairen uit noodweer hadden gehandeld. In Brussel kwam de gemeenteraad bijeen om de toestand van de geïnterneerden te bespreken. Schepen van Onderwijs Emile Jacquain stelde voor om werkscholen voor de geïnterneerden op te richten, zodat ze tijdens hun verblijf in Nederland een vak konden leren. Voor de uitvoering werd Omer Buyse aangetrokken, kenner van het technisch onderwijs in België. Na enige aarzeling omarmde de Nederlandse regering dit initiatief.

In oktober 1916 deed een Belgische delegatie het aanbod voor de bouw van een gedenkteken in Amersfoort. De Amersfoortse gemeenteraad nam dat aanbod graag aan. Voor de werkscholen betekende dat het grootste werkervaringsproject in hun bestaan. Metselaars, timmerlieden en voormannen konden aan de slag. Voor het ontwerp werd de modernistische Vlaamse architect Huib Hoste aangetrokken. Nederlandse inbreng aan het project kwam er in de persoon van de expressionistische beeldhouwer en socialist Hildo Krop.

Begin 1918 was het bouwwerk gereed. Met de waardering voor het vernieuwende ontwerp zat het wel goed. Politiek lag het "Belgisch gedenkteken" gevoeliger.

Rond de wapenstilstand kwamen de politieke tegenstellingen tussen Nederland en België aan de oppervlakte. Nederland liet Duitse troepen terugtrekken door Limburg en verleende keizer Wilhelm II asiel. Dat Wilhelmina hem weigerde te ontvangen deed aan het gebaar niets af. Nederland

beschermde de man die als aanstichter van de oorlog werd gezien.

In deze sfeer gingen in politieke kringen in België stemmen op om het Belgisch grondgebied te versterken ten koste van Nederland. Een deel van Nederlands Limburg en Zeeuws-Vlaanderen zouden aan België moeten worden overgedragen. Daarmee zou de oostgrens versterkt worden en was de toegang tot de haven van Antwerpen eindelijk verzekerd. Een deel van deze eisen waren al tijdens de oorlog opgekomen bij de Belgische regering in ballingschap in Le Havre. De nieuwe minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans legde ze bij de vredesbesprekingen in Versailles op tafel.

In het noorden waren de rapen gaar. Het beeld van de ondankbare Belgen won er snel terrein. Geharrewar over de financiële vergoeding voor de kosten van de internering deed de rest. Formeel had Nederland daar recht op maar het verarmde België had coullance verwacht. Nederland had toch geprofiteerd van de oorlog? In de politieke schermutselingen die volgden overspeelde België zijn hand. Engeland en Frankrijk hadden geen belang bij een groter België en de internationale opinie dreigde zich tegen *Brave Little Belgium* te keren. Uiteindelijk hield het land er alleen een gebiedsuitbreiding in de vorm van Eupen en Malmedy aan over.

Het zou tot in de jaren 1930 duren voordat de Lage Landen politiek nader tot elkaar kwamen. In een bijeenkomst van de ministerraad in oktober 1936 vatte koning Leopold II het einde van de pro-Franse en anti-Nederlandse politiek samen. De verdediging van het eigen grondgebied kreeg de voorkeur boven bondgenootschappelijke overwegingen. Twee jaar later kon het Belgenmonument eindelijk officieel worden ingewijd, in aanwezigheid van koningin Wilhelmina en koning Leopold.

In Amersfoort was van de spanningen op politiek terrein weinig merkbaar geweest. Het monument had zich vanaf de jaren 1920 ontwikkeld tot een toeristische trekpleister in de provincie, vooral vanwege het fraaie uitzicht. Zo nu en dan bezochten oud-geïnterneerden het monument, op zoek naar herinneringen uit de oorlogstijd in Nederland. Als symbool van een gedeeld verleden kwam het, door

het uitblijven van het officiële stempel, echter niet tot zijn recht.

Na 1945 dreigde het zelfs geheel van de radar te verdwijnen. Toch besloot de gemeente Amersfoort in 1946 tot een eerste restauratie over te gaan. Een commissie op het ministerie had gewezen op de internationale betekenis als vredesmonument.

Door de hernieuwde aandacht voor de Eerste Wereldoorlog in Nederland staat het monument nu opnieuw in de belangstelling, met deze keer, als gevolg van de situatie in Europa, nadruk op de betekenis voor de vluchtelingenproblematiek. Daarmee komt het monument opnieuw tot leven, ook als symbool van de verbondenheid van de Lage Landen.

HANS ZIJLSTRA

Literatuur

- E.H. KOSSMANN, *De lage landen 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België*, Amsterdam, 1979.
- P. MOEYES, *Buiten Schot: Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918*, Amsterdam, 2001.
- EVELYN DE ROODT, *Oorlogsgasten, Vluchtelingen en krijgsgevangenen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Zaltbommel, 2000.
- SOPHIE DE SCHAEPRIJVER, *De Grootte Oorlog, Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam/Antwerpen, 1997.